

BALIGA VIOLETTA LILLA

violalilla25@gmail.com

doktorandusz (ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Művelődéstörténeti
Doktori Program)

Kávéház és emlékezetpolitika – A Schowanetz-kávéház hétköznapijai és ünnepei a századforduló Budapestjén

Café and Memory Policy – The Schowanetz Café’s Weekdays and
Celebrations in Turn-of-the-Century Budapest

ABSTRACT

In the 1890s, the capital began to develop rapidly, and its area grew steadily, which also had a significant effect on the spatial layout of the city center. Although it was still registered as a separate district at that time, it was in fact divided into three separate parts. According to witnesses to the urban development, the merchants were concentrated in the vicinity of Váci Street. The center of the magnates’ residence was Szép utca, and the student body was located in the catchment area of Zöldfa utca. The most important social center of Budapest was established here. In addition to the shopping streets, the public venues for the cultural life of the populated part of the city were the cafés. If we can believe the estimates, in the capital under construction, in the early 1890s, 250 cafés and 700 coffee measurements awaited its guests. In the former Pilvax café at the end of the century, only an ornate marble plaque reminded us of the glorious revolutionary days. At the end of the century, Jókai set up a memorial to the Public Table in his novel *Political Fashions*, which was a permanent gathering place for revolutionary guests. The aim of my study is to show what difficulties the café had to go through in the last years of its existence and the reasons that led to its demolition, which finally took place in 1913.

KEYWORDS

19th century; café, development; modernisation; a famous café’s final period

DOI 10.14232/belv.2022.1.3

<https://doi.org/10.14232/belv.2022.1.3>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Baliga Violetta Lilla (2022): Kávéház és emlékezetpolitika. A Schowanetz-kávéház hétköznapi és ünnepei a századforduló Budapestjén. *Belvedere Meridionale* vol. 34. no. 1. 37–53. pp

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

1. NAGYVÁROS A KÁVÉHÁZAK HÁTTERÉBEN

Az 1890-es években a főváros rohamos fejlődésnek indult, területe folyamatosan növekedett, ami jelentős hatást gyakorolt a Belváros területi elrendezésére is.¹ Ebben az időben ugyan még önálló kerületként tartották nyilván, valójában azonban három különálló részre oszlott. A városfejlődés szemtanúi szerint a Váci utca környékére koncentráálódtak a kereskedők. A mágnások lakóhelyének központja a Szép utca volt, a diákság pedig a Zöldfa utca vonzáskörzetében rendezkedett be.²

Itt alakult ki Budapest legfontosabb társadalmi központja.³ A bevásárlóutcák mellett a lakott városrész kulturális életének nyilvános helyszínei a kávéházak voltak. Ha hihetünk a becsléseknek, az épülő fővárosban az 1890-es évek elején 250 kávéház és 700 kávéház várta vendégeit.⁴

Az 1896-os esztendő sok jelentős változást hozott Budapest életében. Megépült az Andrássy út és a körutak. A városi sajtó szerkesztőségei, illetve a Kúria új helyre költöztek, bár régi helyének emlékét a Curia utca neve máig őrzi. Elindult a patríciusházak „polgárosodási” folyamata, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy a bérházakban egyre komolyabb üzleti találkozókát tartottak. A városháza környékén épülő új sugárút miatt – amely az eskütéri (Erzsébet-) hídtól a Kossuth Lajos utcáig nyúlt – az itt épült házakat lebontásra ítélték.⁵

A városrendezési terveknek köszönhetően ekkor a városlakók – akiknek száma már elérte a 600.000 főt – a Budapest déli részén lévő bérházakban zsúfolódtak össze. Az üzleti életben egymás konkurenseinek számító kereskedők elsősorban a kerület északi részén éltek, a déli részt pedig az üzleti világ képviselői foglalták el. A „bevásárlórészek” a Kossuth Lajos utca, a Koronaherceg utca, valamint a Váci utca, illetve a Kristóf tér és a Bécsi utca környékén találhatók.⁶

¹ BURSZKY 1894. 1.

² GERŐ 1896. 20.

³ GERŐ 1896. 20.

⁴ MAGYAR 1920. 11.

⁵ GERŐ 1896. 20.

⁶ GERŐ 1896. 20.

A milleniumi ünnepek idején a városban már több, mint 500 kávéház működik. Ezek közül – a mai kutató becslése szerint – mintegy kilencven a Kis- és Nagykörúton, a három nagy sugárút, hatvan pedig a Teréz- és Erzsébetváros csomópontjainak vonzáskörzetében helyezkedett el.⁷ A harminc legmodernebb helyiség eleganciája elérte a párizsi kávéházak színvonalát, aminek köszönhetően a városlakók és az idelátogató utazók élménybeszámolóikban a „kávéházak városa” névvel illették Budapestet.⁸

2. FŐVÁROSI KÁVÉHÁZI ÉLET A 19. SZÁZAD VÉGÉN

A kávéházak iránti vonzalom a század végén folyamatosan növekedett. A közönség számára ezek a füstös, zajos termek egyfajta üdülőhelyként funkcionáltak, amelyek minden napszakban zsúfolásig megteltek. Az 1890-es évek üzlethelyiségei azonban nem nevezhetőek társasági központoknak. Egy-egy nagyobb társasági asztal helyett ebben az időben inkább három-négy különálló asztal köré tömörült a betérő embertömeg, akik itt szerették volna elolvasni a legfontosabb napi híreket. A kávéház számukra a politizálás és eszmecsere legfontosabb helyszínét jelentette. E meglehetősen zajos társaságok mellett viszont ellátogattak a kávéházakba olyan vendégek is, akik inkább elvonultak a kávéház egy félreeső részébe, hogy ott néhány pohárnyi víz társaságában kibámuljanak az ablakon és gondolataikba merülve élvezzék a Duna látványát.⁹

A kávéházak vendégköre a különböző napszakokban igen eltérő volt. Kosztolányi Dezső leírásából ismeretesek az erre vonatkozó megfigyelések. Benyomásai alapján, a reggel héttől nyolc óráig terjedő időszak volt az ún. hivatalnok-idő. Távozásukat követően nyolctól fél tízig az ügyvédek adták egymásnak a kilincset a kávéházakban, majd az ezt követő órában az orvostudomány képviselői jelentek meg a helyiségekben. Kora délután, a fél egytől három óráig terjedő időszámban a nyárspolgároké volt a főszerep, majd délután négytől este hétig a többtagú családok járták végig a kávéházakat. Az ezt követő időszakokat Kosztolányi lump-, szieszta, illetve művész-időként aposztrofálja a kávéház zárási idejéig. Az egyszerű szórakozni vágyó emberek mellett azonban ezekben az években is megtalálhatóak voltak az üzlethelyiségekben a rendőrség ügynökei, akik – értelemszerűen – bármely napszakban megjelenhettek itt.¹⁰

Az *Édes Anna* és az *Aranyásárkány* írója által bemutatott látogatói csoportok jelenléte azonban főként a egyes vendégkörrrel rendelkező belvárosi és körüti helyiségekre volt jellemző. A kisebb kávéházak főként az iparosokra vagy a szolgáltatások és szórakozási lehetőségek egyszerűbb formáit is értékelni tudó kispolgárookra, valamint a kétes egzisztenciákra alapozták színvonalukat, az ő igényeiket igyekeztek kielégíteni. E társadalmi csoport tagjai rendelkeztek annyi jövedelemmel, hogy kifizethessék az alacsonyabb színvonalú kis helyiségek szolgáltatásainak árait. Az ide betérő vendégek valószínűleg rengeteg szabadidővel rendelkeztek, megjelenésük pedig megfelelt a kis külvárosi kávéházak tulajdonosai által felállított normáknak.¹¹

⁷ SALY 2004. 43.

⁸ MAGYAR 1920. 11.

⁹ B.E. 1893. 1. A cikk B. E. álnéven publikáló szerzője a híres meseíró Benedek Elek. Id. GULYÁS 1978. 69.

¹⁰ SZENTES – HARGITTAY 1998. 5.

¹¹ SALY 2004. 45–46.

A kis külvárosi kávéházakkal szemben a főúri szalonokra vagy templomokra emlékeztető helyeken létfontosságú volt bizonyos illemszabályok betartása, hiszen a csillogó kávéházbelső már a belépés pillanatában erre ösztönözte a vendégeket. Az idelátogató közönség – illetudásának köszönhetően – egy illusztris társaság tagjának érezhette magát. Ez különösen azon kispolgárok számára volt kiemelkedő jelentőségű, akik jövedelmüknek köszönhetően egy-egy alkalommal megengedhették maguknak, hogy megjelenjenek a leggazdagabbak köreiben.¹²

A kutatások azt feltételezték, hogy a nők a 19. század elején vagy a 20. század végén szereztek jogot az üzletekbe való magányos belépésre, ám a legfrissebb források tanúsítják, hogy már a kezdetektől fogva látogatták a kávéházakat, mint férjük vagy szüleik kísérői. Más esetekben barátnőik társaságában érkeztek, de a századfordulótól már egyre gyakrabban megtörtént, hogy az önálló életvitelt folytató vagy alacsonyabb rangú nők egyedül jelentek meg a helyiségekben.¹³

A nők elsősorban a hölgyek számára készült hírlapok és a barátnőkkel közösen eltöltött esték miatt jártak a kávéházi helyiségekbe, illetve további húzóerő lehetett a könnyen hozzáférhető és igen olcsó „kávéházi uzsonna”, amelyről Kóbor Tamás is megemlékezett az 1892–1893 derekán írt cikksorozatában¹⁴ A kávéházak árai könnyen megfizethetőek voltak a budapesti polgárok számára, 1892 tájkán pl. a legkevésbé komfortos üzletekben tíz krajcárt kértek egy csésze feketéért, míg a jó minőségű kávé ára tizenhat krajcár volt.¹⁵

A kávéházi játék már első megjelenésétől kezdve nagy népszerűségnek örvendett a betérő férfivendégek körében és nem volt ez másképp a szebbik nem képviselői esetében sem. A nő-történettel foglalkozó legújabb kutatások eredményei szerint a nők sok esetben – a barátnőikkel folytatott csevej ideje alatt – szívesen álltak a biliárdasztal mellé, hogy hódolhassanak játékszenvedélyüknek, hiszen a korábban polgári házakban tartott összejövetelek alkalmával nem állítottak biliárdasztalokat a helyiségekbe, egyéb nyilvános helyeken pedig a törvény tiltotta használatukat. Ha azonban egy találkozó megtartására nem volt mód, vagy elfogyott a játékedv, a hölgyek abban is komoly örömet lelték, ha eltávolodhattak a velük együtt érkező férfiktól, hogy más férfiak társaságában múlassák az időt.¹⁶

A vegyes társaságban történő időtöltés azonban nem csupán a hölgyeket vonzotta az üzlethelyiségekbe. A férfiakra – a hölgyekkel ellentétben – jóval kevesebb illemszabály vonatkozott, így fordulhatott elő, hogy pl. egy átmulatott estén a művészvilág női tagjai – úgymint színésznők, táncosok, artistalányok – egészen közeli kapcsolatba kerülhettek a vendégekkel, és igyekeztek minden igényüket kielégíteni. Ebben az időszakban azonban ezek a szórakozások nem minden esetben voltak ártatlannak nevezhetők. Sok esetben megfordultak a helyiségekben a város legkeresettebb prostituáltjai is. Éppen ezért léptették életbe a szabályt, miszerint a nők az éjszakai zenés kávéházakba sok esetben még férfikísérettel az oldalukon sem léphettek be.¹⁷

Talán ez volt az oka annak, hogy hamarosan a női vendégek egy része – a kávéházakban való időtöltést ellenzőkhöz hasonlóan – ellenszenvvel kezdett viseltetni a város legkedveltebb

¹² SÁLY 2004. 46.

¹³ SÁLY 2004. 55–56.

¹⁴ SÁLY 2004. 59–60.

¹⁵ SÁLY 2004. 43.

¹⁶ SÁLY 2004. 55.

¹⁷ SÁLY 2004. 61–62.

szórakozóhelyei iránt, mivel tisztában voltak azzal, hogy éjjelente kicsapongó férjeik milyen kétes erkölcsű hölgyek társaságában tölthetik szabadidejüket.¹⁸

Nem a prostituáltak jelentették azonban az egyetlen veszélyt a kávéházlátogató közönségre. A kávéházi hazárdjátékot űzők – hogy elkerüljék a rendőrségi feljelentést – ún. „helypénzt” fizettek a kávéházak tulajdonosainak, ami plusz bevételt jelentett a számukra. Az 1890-es évek Budapest-jének kávéházaiban szinte mindennapos volt a mértéktelen hazárdjáték. A gazdagabb hölgyek férjei ebből próbálták megkeresni zsebpénzüket, de a szerény fizetésből tengődő tisztviselők, illetve a viszonylag jómódú kereskedők és iparosok is napi több száz-ezer forintot költöttek szerencsejátékra.¹⁹ A hazárdjáték egyik híres budapesti fészke ebben az időben a szebb napokat is megérett Koronaherceg utcai – a század végén Schowanetz néven ismert – kávéház volt.²⁰ E kávéház ekkor élte utolsó fénykorát, amelynek bemutatására tanulmányom további részében vállalkozom.

3. SCHOWANETZ JÁNOS MEGJELENÉSE A KORONAHERCEG UTCAI KÁVÉHÁZBAN

Az egykori Pilvax-kávéházban a század végén már csak egy díszes márványtábla emlékeztetett a dicsőséges forradalmi napokra. Jókai a század végén *Politikai divatok* című regényében állított emléket a Közvélemény asztalának, amely a forradalomcsináló vendégek állandó gyülekezőhelye volt.²¹

A kávéház – bár jóval szerényebb formában működött tovább, mint korábban – a régi idők emlékét szilárdan őrizte. Mi sem bizonyítja ezt jobban, minthogy az 1870-es évek óta újra látható volt falain a *Nemzeti dal*, illetve a *Tizenkét pont* egy-egy kinyomtatott példánya. Az új tulajdonos – Anton Schőja – büszkén mutogatta a Petőfi Sándor által használt biliárdasztalt, a kávéház cégtábláján pedig hosszú idő után újra a *Pilvax* név díszelgett.²²

Schőja a kávéházi bevételeknek köszönhetően hamarosan dúsgazdag lett és két házat is vásárolt a városban családjának. Miután nyugalomba vonult, híres kávéházát korábbi főpincére, Johann Schowanetz gondjaira bízta. A tulajdonosváltást az alábbi hírben jelentette be a korabeli sajtó:

„Miután lemondok az utóbbi 24 évben a koronaherceg utcai kávéházban elfoglalt helyemről, kellemes kötelességemnek tartom, hogy kedves jóindulattal köszönetet mondjak nagyrabecsült férfivendégeimnek és tisztelt kávéfőzőimnek. Ugyanakkor veszem a bátorságot ahhoz, hogy a tisztelt férfivendégek kegyes jóindulatába ajánljam utódomat, Johann Schowanetz urat.”²³

Johann Schowanetz – elődjéhez hasonlóan – külföldről érkezett Budapestre, ahol aztán el-sajátította a magyar nyelv alapjait.²⁴ Miután átvette Anton Schőjától a kávéház irányítását, a helyiség régi-új fényében, megfiatalodva nyitotta újra kapuit:

¹⁸ SELLEI 1887. 1.

¹⁹ B.E. 1893. 1.

²⁰ A különböző korabeli források egyaránt közlik a nevet v-vel és w-vel is. A könnyebb érthetőség kedvéért a dolgozatban Schowanetz német családnevét használtam.

²¹ BALLA 1927. 50.

²² GUNDEL – Harmath 1982. 192.

²³ Offener Dank und Anempfehlung 1891. 4.

²⁴ Schowanetz János 1899. 541.

„Miután ezt a kávézót most én foglaltam el, annál lelkesebben követek el mindent, hogy minden férfitendő elégedett legyen és ne történjen összeomlás. Jó kávézó-italokat és gondos kiszolgálást ígérhetek és mindig arra fogok törekedni, hogy a mélyen tisztelt vendégeket kellően kiszolgáljam. Jóindulatokban reménykedve. Johann Schowanetz kávé”²⁵

Az üzlethelyiség – mely új tulajdonosa nevét viselte a továbbiakban – hírneve Schowanetz működésének ideje alatt csak tovább öregedett. A tulajdonos ezzel ékes bizonyítékát adta annak, hogy méltán érdemelte ki a vezető pozíciót a kávéház élén. A helyiség – az új stílusú, modern kávéházak számának rohamos tempójú gyarapodása ellenére – ekkor is a Belváros legpatinásabb helyei közé tartozott. A korszak egyik új találmányát, a légkeveréses ventilátort egy Tomasevics nevű mesterember szerelte be az üzletben, amely sokat javított a kávéház szellőzésén. Tapétája a Bécsi úti székhellyel rendelkező Lederer cég munkája volt. Üvegablakainak festését Tutzingerre bízták, az egyéb festési munkálatokat a Szentiványi cég végezte.²⁶

Modernizálása ellenére, a márciusi ifjak egykori törzshelye az 1890-es évekre már csak árnyéka volt a forradalmi idők híres kávéházának. Vendégköre megváltozott: főként egyszerű polgárok, ügyvédek és professzorok adták egymásnak a kilincset nap mint nap, akik mindig pontosan kiszámított időben érkeztek és távoztak. Az egykor zsigongó kávéház ebben az időben a város egyik legcsendesebb helyévé vált.²⁷

4. A SCHOWANETZ-KÁVÉHÁZ MÁRCIUS 15-I EMLÉKÜNNEPE

1898. március 15-én ünnepelte az ország az egész 1848/49-es nemzeti és modernizációs szabadságküzdelem jelképévé emelkedő pesti forradalmi események 50. évfordulóját. E különleges alkalomból Schowanetz megfestette Petőfi és Jókai arcképét, melyeket a kávéház törzsvendégei jelenlétében lepleztek le március 15-e délutánján. A két arckép közé a falra egy díszes rámban kifüggesztették a híres *Tizenkét pont* lenyomatát.²⁸

Az ünnepség napján szikrázó napsütésben érkeztek a vendégek a Schowanetz-kávéházba, ahol 1848-ban Petőfi és Jókai nyolc társukkal együtt hirdették a szabadság eszméjét. A helyiségben ott állt a kerek Közvélemény asztala, melynek tetején állva 1848. március 15-én Petőfi elszavalta a *Talpra magyart* és ahol végleges formát öltött a nép követeléseit tizenkét pontba foglaló kiáltvány.²⁹

A megemlékezés napján az asztalok körül, zömében egymással beszélgető és szivarozó emberek ültek asszonyaik és leányaik társaságában. Sokan kisgyermeküket is magukkal vitték a jelentőségteljes eseményre. A terem jobb oldalán, három egymás közelébe tett asztal körül ültek az ünnepélyre meghívott legfontosabb vendégek. Soraikban foglalt helyet Szinnyei

²⁵ Offener Dank und Anempfehlung 1891. 4.

²⁶ Café Schowanetz 1891. 3.

²⁷ BALLA 1927. 50.

²⁸ Március 15-i ünnep, 1898. 201. Az eredeti tervek szerint a Kolozsvári Történeti Múzeum dolgozóinak indítványára emléktáblát kívántak elhelyezni a kávéház termében, ám megfelelő hely hiányában lemondtak erről az elképzelésről és a táblát a külső falra helyezték.

²⁹ A Pilvax-kávéház ünnepe 1898. 7.

József irodalomtörténész, valamint Dalmady Győző költő, aki a Petőfi Társaság megbízásából érkezett a rendezvényre. Ellátogatott az üzetbe a jeles napon az Opera igazgatója, Káldy Gyula, dr. Herczegh Mihály egyetemi rektor, dr. Kovács Gyula egyetemi professzor, Károlyi Hugó premontrei rendi tanár, két honvéd, akik a negyvennyolcas időkben is a hadseregben szolgáltak, valamint több belvárosi előkelőség. A márciusi események egyik főszereplője, Jókai Mór betegsége miatt végül nem tudott eleget tenni Schowanetz meghívásának.³⁰

Az ünnepség délután négy órakor vette kezdetét a teremben. Az előre odakészített szőnyeges dobogóra lépve, elsőként dr. Herczegh Mihály mondott köszöntő beszédet az egybegyűltek előtt, majd felszólalása zárásaként hivatalosan megnyitotta a rendezvényt. A vendégek lelkes éljenzése közepette, őt követte a színpadon Kovács Dénes, aki a 48-as események jelentőségét fejtegette ünnepi beszédében:

„Itt van az asztal, melynél Petőfi, Jókai, Vasvári, Vidacs és társaik ültek nap-nap után, a hol először olvasták föl a tizenkét pontot. Eddig jeltelenül, dísztelenül állott ez a hely, de most a kávéház tulajdonosa Schowanetz János fölékesíti Petőfi és Jókai képeivel.”³¹

Ezt követően a jelenlévők ismét hangos éljenzésbe kezdtek. Ekkor hullott le a lepel a két arcképről. Ezután Aradi Antal lépett az emelvényre, hogy felolvassa a különleges eseményre írt értekezését. A beszéd közben a helyiségben tartózkodók az utcán gyülekezők lelkes hangjaira lettek figyelmesek. A behallatszó kiáltások szintén Petőfit és a sajtószabadságot éltették. Egy utcai csoport énekelni kezdte a *Kossuth-nóta* sorait, így Aradi ügyvéd beszédének felolvasását csak jó idő elteltével tudta folytatni. Felszólalását követően az ünnepi hangulatban lévő tömeg Tóth Ödön egyetemi hallgató előadásában hallgathatta meg a *Nemzeti dalt*, amit a közönség percekig állva éljenzett.³²

A múzeumi ünnepséget követően Bartók Lajos, a Petőfi Társaság elnöke is csatlakozott a kávéházban lévőkhöz. A megemlékezés programjában eredetileg nem szerepelt felszólalóként, ám a tömeg érzelmei és a hangulat annyira fellelkesítette, hogy végül engedett az egybegyűltek kérésének. Néhány szavát a korabeli sajtó tudósításai is megőrizték:

„A puszták szabad fia a csárdába vonulnak, a város szabadságért rajongó ifjainak ez a kávéház lett menedékhé, ugyszólván csárdájává, a melyről Petőfi olyan szépen énekelt. Március tizenötödike ma még ünnepe a magyar nemzetnek mely akkor lesz igazán szabad, ha életében egykor minden napot ilyen ünneppé tud tenni.”³³

Az óriási sikert arató, rögtönzött beszédet követően, a színész Ditrői Mór emelkedett szólásra, aki elszavalta ünnepi ódáját, majd az ünnepség zárásaként a *Himnusz* dallamai csendültek fel.³⁴

³⁰ A Pilvax-kávéház ünnepe 1898. 7.

³¹ A Pilvax-kávéház ünnepe 1898. 7.

³² A Pilvax-kávéház ünnepe 1898. 7.

³³ Március 15. a dualizmus idején nem számított hivatalos ünnepnek, így a mellette tüntetésnek mindig erős ellenzéki politikai tartalma volt. A kérdéskörrel – és ezen belül az 50. évforduló eseményeivel – részletesen foglalkozik Mülterné Lovas Krisztina doktori disszertációjában, lásd. M. Lovas 2017. 182–250.

³⁴ A Pilvax-kávéház ünnepe 1898. 7.

5. TÖRTÉNELMI EMLÉKHELY – A KÁVÉHÁZ EMLÉKTÁBLÁJÁNAK FELAVATÁSA

Budapest a századelőn még igen kevés történelmi emlékhellyel büszkélkedhetett. A régi nagy időknek emléket állító szobrokat és egyéb emlékműveket a város polgárai nem az általuk képviselni kívánt dicső múlthoz méltóan értékelték. A helyzet javítása érdekében az egyetemi ifjúság komolyan foglalkozni kezdett annak gondolatával, hogy a magyar történelem fontos belvárosi helyszíneit emléktáblával jelöljék meg. A kezdeményezést támogatásukról biztosították a kor legnevesebb tudósai is.³⁵

Az emlékhelyek felállításáról szóló kezdeményezés híre természetesen a kor újdonszai előtt sem maradhatott sokáig titokban. A korabeli sajtó az alábbi hírben számolt be az eseményekről:

„A hajdani Úri-utczában, ma Koronaherczeg-utca, azt a kávéházat, a melyben ötven évvel ezelőtt a Közvélemény Asztalánál, Petőfi, Jókai, Vasvári összeült, a hol a 12 pontot először szavalta el Petőfi Sándor, emléktáblával fogják ez év folyamán megjelölni.”³⁶

Az ifjak törekvéseinek híre ennek köszönhetően hamarosan a polgárság köreiben is terjedni kezdett. A tudóstársadalom mellett egy nagyobb civil társaság is csatlakozni kívánt az események megszervezéséhez és lebonyolításához. A fiatalok szándékáról értesülve, Schowanetz is gondolkodni kezdett azon, hogy történelmi nevezetességű üzletét, amelynek falai között született meg a hazafias nép kívánalmait tartalmazó proklamáció, emléktáblával jelöltesse meg a dicső ősök emlékére.³⁷ Döntését látogatói is helyeselték mert úgy vélték, ezzel a kávé méltó emléket állít a hazafiság legnevesebb képviselőinek.³⁸

Az emléktábla-avatás tervének megvalósulásában nagy szerepet játszott Kreith Béla és Kuskó István. Kezdeményezésük nyomán az Országos Történelmi Ereklyemúzeum egy fekete gránit kőlapot igényelt a *Kepes és társai* név alatt működő színérváraljai bányatulajdonosoktól, amelyet a cég végül ingyen bocsátott rendelkezésükre.³⁹

A táblán szereplő emlékszóveg megírására az 1898. március 15-én hatásos emlékbeszédet tartó Bartók Lajost kérték fel. Az elkészült feliratot Köllő Miklós⁴⁰ véste a gránitba, melynek szövege így szólt:

„Ez a kávéház volt 1848-ban a Szabadságcsarnok. Itt gyűltek össze a szabadságért lelkesülő ifjak. Itt szavalta el Petőfi Sándor legelőször a Talpra magyart.”⁴¹

A tábla falba illesztésének és a megemlékezésnek költségeit a kávéház tulajdonosa vállalta magára. Nedorosztik János, budai születésű kolozsvári polgár, a kolozsvári iparosok hitelszövetkezetének igazgatója, 25 forintot adományozott az előkészületek fedezésére.⁴² Az ünnepélyes leleplezést azonban már nem érte meg. Halálhíréről 1900. május 31-én a *Budapesti Hírlap* nekrológja tudósít:

³⁵ A Petőfi-emléktábla leleplezése 1900A. 3.

³⁶ A Pilvax-kávéház emléktáblája 1899. 484.

³⁷ A Petőfi-emléktábla leleplezése 1900. 3.

³⁸ Schowanetz János 1899. 541.

³⁹ A Pilvax-kávéház emléktáblája 1899. 562.

⁴⁰ A Pilvax-kávéház emléktáblája 1899. 562.

⁴¹ A Petőfi-emléktábla 1900. 1.

⁴² A Pilvax-kávéház ünnepe 1900. 3.

„Nedorosztik János negyvennyolcas honvéd hatvannyolc éves korában meghalt Kolozsvárott... Az ő kezdesére indított mozgalmat a muzeum, hogy a budapesti Pilvax-kávéház homlokzatát jelöljék meg emléktáblával. Bartók Lajos írt emléksorokat a márványtáblára és a bevésés költségeit Nedorosztik János a sajtójából fődözte.”⁴³

Az ünnepség lehetséges időpontjával kapcsolatban több hír is napvilágot látott a helyi sajtóban. Egyes híresztelések szerint eleinte a márciusi események emléknapján, március 15-én kívánták erre sort keríteni, de más források szerint március 21. – a segesvári csata napja, ahol utoljára látták élve a forradalmár költőt, Petőfi Sándort – volt az előzetesen kitűzött időpont. Az esemény fővédnökségi feladatainak ellátására a Budapesti Asztaltársaságok Központját kérte fel a szervezőbizottság.⁴⁴

Az elkészült emléktábla ünnepélyes leleplezését végül 1900. november 4-én délután fél 4-re hirdették meg.⁴⁵ Az esemény meghívott díszvendégeiként megjelentek a kávéházban az idős Jókai Mór, Lakatos Miklós, országgyűlési képviselő, valamint a Petőfi Társaság képviselője a tábla megszővegezője, Bartók Lajos is.⁴⁶ A sajtó így harangozta be a neves eseményt:

„November hó 4-én leplezzük le a volt Pilvax-helyiségben (most Schovanetz-kávéház, Koronaherceg utca 7. sz.) azt a márványtáblát, mely a nagy idők legfényesebb epizódját megörökíti; ne maradjon otthon senki, hogy minél többen mesélhessünk nemzetünk dicsőséges nagyságáról.”⁴⁷

Az esemény programját már jóval a végleges időpont meghirdetése előtt összeállították, amelyet a korabeli sajtó is leköszölt. A szervezőbizottság elképzelései szerint elsőként Klein Pál állt volna az utcán összesereglegő közönség elé ünnepi beszédével. Ezután következett a programban a *Magyar Golgotha* című dal, a Ganz-gyár dalköre előadásában. Az énekkart az emelvényen, a márciusi ifjakat képviselő Jókai Mór beszéde követte volna, aki a régi időket idézné fel ünnepi beszédében. Az ünnepi program következő pontja Szentmiklósi József ünnepi szavalata volt. Az utcai ünnepséget a tervek szerint a Dalárda által előadott, megzenésített *Talpra magyar*, egy alkalmi beszéd és szavalat, Lakatos Miklós, illetve Taksonyi József egyetemi hallgatók tolmácsolásában, valamint Bárány Géza, Lukács János, majd a Dalárda ismételt fellépése zárta volna le.⁴⁸

A megemlékezés főszervezői azonban nem elégedtek meg az utcai ünnepség gondolatával. Schowanetz Jánossal egyetértésben, a kávéház belső termében tervezték megtartani az ünnepség következő részét. Az itt felállított emelvényen a tervek szerint elsőként dr. Sveighoffer Ferenc, ügyvéd kapott volna szót. Ezt követően Degré Alajost – a márciusi ifjak egy másik tagját – kívánták megszólaltatni. Őt követte volna az állatorvostan-hallgatók küldötte, majd Bénárd Ágoston ünnepélyes *Talpra magyar*-szavalatát hallgathatta volna meg az érdeklődő közönség, végül Aradi Antalt kérték volna szólásra. A program azonban – a korabeli sajtó tudósításai szerint – végül több ponton módosításra szorult.⁴⁹

⁴³ Nagy idők tanúja 1900. 7.

⁴⁴ A Petőfi-emléktábla leleplezése 1900. 3.

⁴⁵ Emléktábla 1900. 431.

⁴⁶ Emléktábla e Pilvax-kávéházban 1900a. 9.

⁴⁷ A Petőfi emléktábla leleplezése 1900. 3.

⁴⁸ Emléktábla e Pilvax-kávéházban 1900b. 3.

⁴⁹ Emléktábla e Pilvax-kávéházban 1900b. 3.

Akárcsak 1848. március 15-e reggelén, a főváros lakossága az emléktábla avatásának napján is borús időre ébredt. Ennek ellenére, délután fél 4-re a Schowanetz-kávéház bejárata előtt óriási tömeg verődött össze, hogy tiszteletüket fejezzék ki a régmúlt idők emléke előtt. Az emléktábla ünnepélyes leleplezése előtt, a helyszínre érkező agg Jókai Mórt dr. Aradi Antal szívélyesen üdvözölte a kávéházban.⁵⁰

Az ünnepség a tervezett időben kezdődött el a kávéház utcai frontján. Voltak, akik a belső teremből hallgathatták az eseményeket, ám a belső tér szűkössége miatt sokan az utcára kényszerültek. Azonban az esős idő ellenére a közönség lelkesedése töretlen maradt. A közönség e példanélküli kitartása a megemlékezést még különlegesebbé tette.⁵¹ A városi rendőrség részéről az ünnepély biztosításáért Laky Imre rendőrforgalmazó felelt.⁵²

Az ünnepélyt az előzetesen összeállított programnak megfelelően Klein Pál beszéde nyitotta meg. Ezt követően mindenki számára láthatóvá vált a korábban lepellettel letakart, fekete gránitból kifaragott emléktábla szövege. A jelenetet az utcai tömeg és a helyiségben lévők hangos éljenzése kísérte. Az egyre fokozódó hangulat közepette a Ganz-gyárbeli daloskör lépett színpadra, hogy elénekeljék a *Magyar Golgotha* című szerzeményt.⁵³

Ekkor következett az első komolyabb módosítás az utcára tervezett programban. Jókai Mór helyett a Ganz-gyár daloskörét Szentmiklósi József és Taksonyi József követte a felszólalók sorában, mindketten egy-egy ünnepi szavalatot adtak elő a jeles esemény tiszteletére, majd Bárány Géza a századelő egyetemi ifjúságának nevében emlékezett meg az 1848-as eseményekről, amikor Petőfi és társai egyetemisták tömegét szólították az utcára. Ezt a beszédet követte végül dr. Sveighoffer Ferenc ünnepi felszólalása és Degré Alajos visszaemlékezése. Az ünnepély utcai részét az előzetes terveknek megfelelően a Ganz-gyár daloskörének előadása zárta le.⁵⁴

Az énekkar előadását követően az ünnepély a kávéház zárt terében folytatódott. A teremben felállított színpadon, a két évvel korábban betegsége miatt távol maradni kényszerülő Jókai Mór szólalt fel elsőként. Ünnepi alkalomra írt beszédében – melyet a közönség lelkes éljenzése kísért végig – felidézte a negyvennyolcas eseményeket és elmondta, hogyan hirdette Petőfi Sándorral, Vasvári Pállal és többi társukkal együtt a szabadság eszméit.⁵⁵ Beszédének zárógondolatait a korabeli sajtó tudósításaiból ismerhetjük meg:

*„Legyen áldás azoknak a dicső kortársaimnak a porain, legyen áldás az ő emlékeiken, a kik ezt az új korszakot inaugurálták, megkezdték. De legyen áldás az új nemzedéken, mely ez eszméket teljes diadalra fogja vezetni. Az Isten tartsa meg dicső hazánkat. Tegye boldoggá, egyesültté, minden magyart egygyé és minden magyart szabaddá. Az Isten áldása tetézzé ezt a mi kedves magyar hazánkat.”*⁵⁶

A beszéd végén óriási éljenzés hangzott fel a kávéházban, a közönség fellelkesülve éltette a sokat látott, idős író. Tiszteletük kifejezéséeként azok az idős meghívottak, akik szemtanúként

⁵⁰ A Szabadságcsarnok ünnepe 1900. 1.

⁵¹ Ahol először szavalták a Talpra magyar-t. 1900. 8.

⁵² A Petőfi-emléktábla leleplezése 1900. 3.

⁵³ A Petőfi-emléktábla leleplezése 1900. 3.

⁵⁴ A Petőfi-emléktábla leleplezése 1900. 3.

⁵⁵ A Petőfi-emléktábla 1900. 1.

⁵⁶ Petőfi-emlék e Pilvaxban 1900. 3.

élték át 1848-ban a szabadságharc eseményeit, kalapjukat lengették irányába.⁵⁷ Az egykori márciusi ifjú felszólalását követően Lakatos Miklós, a parlamenti képviselők küldötte lépett a pódiumra. A felszólalót előadása közben számos alkalommal annyira magával ragadta a jelenlévő egyetemi ifjúság lelkesedése, hogy megszólalását több esetben is megszakítani kényszerült.⁵⁸ Méltató beszédében hitelesen vázolta fel az 1848-as események történelmi jelentőségét. Előadásában az alábbi pontokat emelte ki:

„A Pilvax volt az a hely, ahol egybegyültek azok az ifjak, akiknek lelkében kicsírázott a mag, a melyet Kossuth Lajos hintett el az országban, hogy megeremjen a magyar számára a szabadság fája, amelynek árnyékában megpihenhet a nemzet háromszáz esztendőss hosszú zaklatás után. A fa kinőtt, de Világos vihara megtépte, gondatlan kezek ápolása alatt elfajzott, s most új nemzedék kell, új ifjúság, a mely nemes törzsének épségét helyreállítja, hogy virága gyönyörűség, gyümölcse áldás legyen.”⁵⁹

Az elhangzott gondolatokat a Jókai-beszéd alatt és után is felhangzó hangos üdvrivalgás és szünni nem akaró éljenzés követte. A felszólalások hosszú sora azonban még nem ért véget. A nagyszerű hangulatot teremtő beszédek és előadások sorában Bénárd Ágoston és Lukács János szavaltai következtek, akik előadásukkal tovább emelték az ünnepély színvonalát.⁶⁰ Az ünnepély záró mozzanataként – a lelkesen éljenző tömeg követelésére – az 1848/49-es forradalom- és szabadságharc idején tüzér alezredesként, majd később olasz királyi ezredesként szolgáló Krivácsy József lépett a színpadra. Rögtönzött beszédében a 48-as hősöknek állított emléket, majd a kávéházban megjelent ifjakat buzdította nagyszerű elődeik példájának követésére.⁶¹ A megemlékezésnek végül a *Szózat* dallamai vetettek véget.⁶²

A kávéház falát – az ünnepséget követően – hosszú ideig díszítette az elhelyezett gránittábla. Lassanként azonban jelentősége a feledés homályába merült. Amikor a kávéház mellett lévő telken egy hatalmas bérpalota építésébe kezdtek, a kőművesek által használt malter maradványai beszennyezték az ikonikus táblát, amelynek kőlapját a kávéház tulajdonosa a későbbiekben sem tisztíttatta meg. Ennek következtében csillogó aranybetűi ma már alig látszanak – említette cikkében a kortárs újságíró.⁶³

6. A FÉNYES CSILLAG LEÁLDOZÓBAN – A KÁVÉHÁZ UTOLSÓ ÉVEI

A Schowanetz-kávéház emléktábla-avatása egy új korszak kezdetének méltó eseménye volt a budapesti kávéházi életben. A 20. század hajnalán ezek az intézmények továbbra is a városi társasági élet legfontosabb helyszíneiként működtek, annak ellenére, hogy a tevékenységüket és létüket ellenzők száma is folyamatosan gyarapodott. Negatív véleményüket főként a kávéházakban terjedő ártalmas dohányfüstre, valamint a mértéktelen kávéházi játéokra alapozták,

⁵⁷ Petőfi Emléktábla 1900. 1.

⁵⁸ Petőfi-emlék a Pilvaxban 1900. 3.

⁵⁹ Petőfi-emlék a Pilvaxban 1900. 3.

⁶⁰ Petőfi-emléktábla a Pilvax-kávéház fölött 1900. 5.

⁶¹ Petőfi-emléktábla a Pilvax-kávéház fölött 1900. 5.

⁶² A Petőfi-emléktábla 1900. 1.

⁶³ SZÁNTÓ 1911. 6.

mivel úgy gondolták, hogy ezek az „élvezetek” rövid időn belül kellemetlen egészségügyi problémákhoz vezethetnek.⁶⁴

A századelőn a kávéházi üzlethelyiségek száma együtt szaporodott a városi népesség számával. Egyre több helyiség jelent meg a város belső és külső kerületeiben egyaránt, amit a régi patinás kávéházak tulajdonosai egyre kevésbé néztek jó szemmel, bár kénytelenek voltak elfogadni az újonnan a piacra érkező versenytársakat. Saját védelmük érdekében azonban kéréssel fordultak a fővárosi tanácshoz a kávésmesterség gyakorlásának szabályozásával kapcsolatban. A tanács a beadványt végül egyhangúlag elfogadta.⁶⁵

A kávéházak túlszaporodása mellett a kávéházi dolgozók is komoly problémákkal néztek szembe. A nők alkalmazását már a 19. század utolsó évtizedeiben komoly szabályokhoz kötötték, mivel a kávéosokból komoly ellenérzéseket váltott ki a foglalkoztatásuk. 1901-ben a fővárosi tanács ülésén – több órás vitát követően – megszületett a határozat: a kávéosok beadványát elutasították és engedélyezték a nők kávéházakban történő munkavégzését.⁶⁶ Később a rendelet szigorításaként a nők kávéházi munkatevékenységének idejét reggel nyolc és este nyolc óra között szabták meg, mely rendelkezés azonban nem vonatkozott azokra a női dolgozókra, akik a kávéházak tulajdonosainál éltek.⁶⁷

A kávéházakkal kapcsolatos kifogások rávetültek a pincérekre is, sokan őket hibáztatták a szolgáltatások színvonalának romlása miatt, melynek következményeként már nem kaptak annyi borralalót a vendégektől, mint korábban, ami családi életükre is erőteljesen rányomta a bélyegét, hiszen szerény fizetésük kiegészítéseként ez jelentett némi plusz bevételt számukra. Becsületük megvédése érdekében szakszervezeteik komoly lépésre szánták el magukat. Munkatársaik mellett kiállva úgy döntöttek, pincérügynököket küldenek a kávéházi üzletekbe, akiknek kötelességük volt kivizsgálni a pincérektől és a vendégektől érkező valamennyi panaszt.⁶⁸

A pincérek helyzetének rendezése mellett a kávéstársadalomnak egy másik – a 19. század végétől fennálló – problémával is szembe kellett néznie. A helyiségekben a 20. század elején a – korábban még csak nyomokban fellelhető – kávéházi hazárdjáték az 1900-as évekre elképesztő népszerűségere tett szert. A sajtó szinte napi rendszerességgel közli a híreket a székesfővárosi államrendőrség razziáiról. 1907-re annyira eldurvult a helyzet, hogy a február-március környéki hírek szerint előfordult, hogy egyetlen éjszaka alatt tíz kávéházban is nagyobb társaságokat füleltek le a rendőrök, a beérkező névtelen bejelentések alapján. A törvény által tiltott hazárdjáték üzése természetesen nem maradt megtorlatlanul: a kihágáson kapott kártyásokat és az ilyen jellegű tevékenységet engedélyező tulajdonosokat a rendőrség vád alá helyezte az illetékes járásbírósnál.⁶⁹

A hazárdjátékkal szemben folytatott rendőrségi razziáknak végül 1907. március 4-én a Schowanetz-kávéház is áldozatául esett. A rendőrségre érkező bejelentések arról számoltak be, hogy néhány fővárosi kávéházban tiltott kártyabarlangok működnek. A híresztelések nyomán a beépített fizetett kémekek napokig szemmel tartották a bejelentésben szereplő kávéházakat és

⁶⁴ GÉ 1907. 9. A cikk gé. Álnéven publikáló szerzője Gerő Ödön ld. GULYÁS 1978. 172.

⁶⁵ GÉ 1900. 9-10.

⁶⁶ A pincérnők 1901. 13.

⁶⁷ A pincérnő 1901. 9. A nők a 20. század első évtizedében további szigorú szabályok is vonatkoztak, pl. Az öltözetüket vagy munkavállalási engedélyüket illetően. ld. Női kiszolgálás 1909. 11.

⁶⁸ Pinczéreink 1901. 18-19.

⁶⁹ Igazság 1907. 21.

jelentettek minden tiltott tevékenységet. Megfigyeléseik szerint a Schowanetz-féle kávéházban – kilenc másik meg nem nevezett helyiséggel együtt – esténként tiltott hazardjáték folyt. Az üzelmekben számos vendég részt vett, néhány helyen pedig a kávéások felhajtókat is szerződtettek, hogy minél több bevételt szerezzenek az új játékosok beszerzésével. Minden este végén hatalmas összegek vándoroltak a bankokba, amelyeket aztán a rendőrség emberei lefoglaltak. Egy-egy rajtaütést követően feljegyezték a játékosok neveit, akiket végül tiltott hazardjáték üzésével vádoltak meg.⁷⁰

A Koronaherceg utcai kávéházban történt incidensről a sajtó is részletesen megemlékezett. A tudósítások szerint 1907. március 4-én éjjel a rendőrök tiltott kártyajáték üzéséért tartóztatták le Kittinger János mészáros, Wamaus Károly vésnököt, Szőke Ferenc szabót és Tock Manó ékszerészt. Mivel a játék itt nagyobb pénzüsszegekért folyt, a bírósági eljárás keretében az ügy vizsgálatára felkért járásbíró a törvényszegőket 10-10 korona, Krausgruber Sándor főpincért 20 korona, Schowanetz János kávéháztulajdonost pedig 80 korona büntetés megfizetésére ítélte. Az ítélet azonban nem emelkedett jogerőre, mivel a vádlottak fellebbezést nyújtottak be büntetésük enyhítése érdekében.⁷¹

A kávéházak mindennapos problémái mellett, a fővárosnak az itt élő proletárok gondjaival is szembe kellett néznie. Az év őszén – helyzetük javulásában reménykedve – a gyári munkások egynapos tüntetést szerveztek a városban. Kezdeményezésük mellé a szintén nehéz helyzetben lévő kávésmesterek is csatlakoztak és szolidaritásuk jeleként egy napra a város valamennyi kávéháza bezárt, ami a vendégekből nemtetszést váltott ki.⁷²

A vendégek igényei a modernizálódó város kiépülésével párhuzamosan növekedtek. 1910-ben a városban működő több, mint 350 helyiség tulajdonosai a vendégek becsábítása érdekében folyamatosan bővítették szolgáltatásaik körét. Ennek egyik kulcseleme a kávéházi melegkonyha meghonosítása volt, ami ellen a vendéglősök iparegyesülete már 1907 folyamán is többször felszólalt.⁷³ A fővárosi tanács végül az elégedetlenkedők kérésére reagálva rendeletet adott ki, amelyben szabályozták, hogy a kávéházakban milyen jellegű meleg ételek szolgálhatók fel, az iparendelő kiadását pedig a magyar nyelv ismeretéhez köthették.⁷⁴

A rendeletmódosítások következtében életbe lépett a kávéházi helyiségek megnyitására vonatkozó legfrissebb szabályrendelet is. Ennek értelmében csak azokat a helyiségeket tekintették kávéházi üzlethelyiségeknek, amelyek a földszintről nyílnak és legalább két tekeasztallal rendelkeznek. A terem alapterületét 150 négyszögméterben határozták meg.⁷⁵

A fővárosi tanács korábban többször napirendre tűzte már a kávéházi záróra kérdését is. A 20. század első éveiben hozott, erről szóló rendeletben kikötötték – nyilván a kávéházakban folyó zajos mulatságok okán –, hogy szigorúan tilos az üzlethelyiségeket kórházak, templomok, iskolák vagy közhivatalok 100 méteres körzetében elhelyezni. Gyermeket a tulajdonosok csak felnőtt látogatók kíséretében engedhettek be a kávéházakba.⁷⁶

⁷⁰ Szerencsejáték 1907. 10.

⁷¹ Szerencsejáték 1907. 10. A fellebbezés eredményét nem ismerjük.

⁷² Hajléktalanok 1907. 5.

⁷³ SZENTES – HARGITTAY 1998. 12.

⁷⁴ Női kiszolgálás 1909. 11.

⁷⁵ Vendéglő – Kávéház 1900. 9.

⁷⁶ Vendéglő – Kávéház 1900. 9.

A századelő évei azonban nem csak a szolgáltatásbővítések és szabályozások tekintetében tartogattak változásokat. A társadalmi közgondolkodás megváltozása jelentős hatást gyakorolt a kávéházi vendégkör összetételére is: a női látogatók – akik kíséret nélkül a 19. század végén még csak szigorú szabályok betartása mellett léphettek be ezekre a helyekre – korlátozások nélkül vehettek részt a kávéházi életben. A nagyobb számú női közönség megjelenésével megalakultak az első kávéházi hölgytermek, néhány helyen pedig „hölgyórákat” is tartottak, ahová a szebbik nem tagjai férfikíséret nélkül érkeztek. Ezek az alkalmak az 1920-as évekre eltűntek, mivel a hölgyek a változó világban immár bármely nyilvános helyre beléphetek engedély nélkül.⁷⁷

A Schowanetz-kávéház tulajdonosa – hazafiságának újabb jelét adva – ezüstlakodalma napján, június 13-án, kávéháza falába montírozhatta Petőfi és Jókai élethű arcképmásait, melyeket saját költségén csináltatott.⁷⁸

1911-ben ismeretlen okokból néhány hónapra a régi kávéház élére új vezető került. Schowanetz utóda akkori főpincére, a győri származású Papp József lett.⁷⁹ A legendás kávéház előéletére tekintettel sokan nagy várakozással tekintettek a bérlőváltásra, ő azonban nem sokáig maradt a vezetői székben. A helyiség lebontása előtti utolsó néhány hónapját már ismét régi kávésa, Schowanetz János irányítása alatt éli meg.⁸⁰

A lerombolást megelőző utolsó időkben is emberek sokasága haladt el nap mint nap az egykor szebb napokat megélt helyiség ajtaja előtt, csak azért, hogy az ablakokon keresztül egy pillantást vethessenek a belső térre.⁸¹

Mivel azonban a helyiség nagyon elütött a modern városképtől, sokan úgy vélték, hogy olyan hatást kelt a nagy ablakokkal, rézajtókkal és tükrökkel rendelkező márványos kávéházak között, mint „*a nagymama az ő divatjamult, tubákszinü ruhájában a viritós-színes leánysereg között*”⁸². Az épület helyére a ma Pilvax-köz néven ismert új utcát kívánták felhúzni, így végül napirendre került lebontásának kérdése, amit a fővárosi tanács végül jóváhagyott.⁸³

Az épület lebontására azonban – főként anyagi okokra hivatkozva – ekkor még nem került sor. A városrendezési tervekkel kapcsolatos intézkedések következményeként, a 19. század legfontosabb emlékeinek őrzője ennek ellenére nem sokáig maradhatott állva, 1913-ban ugyanis ismét elrendelték a lerombolását.⁸⁴ A terület beépítését követően pedig végleg lezárult az egykor patinás régi kávéház Koronaherceg utcai története.

⁷⁷ SZENTES – HARGITAY 1998. 12.

⁷⁸ Házasság 1907. 12.

⁷⁹ PÁNCZÉL 1958. 5.

⁸⁰ A „Talpra Magyar” Kávéháza 1909. 8.

⁸¹ Emléktábla a Pilvaxban 1900. 8.

⁸² H.Ö. 1911. 9. A cikk h.ö. álnéven publikáló szerzője Hegyi Ödön. ld. GULYÁS 1978. 203.

⁸³ A «Pilvax»-Kávéház 1911. 3. A háttérben érvényesülő városrendezési tervekre ld. VÖRÖS 1978. 308–309., 389–390.

⁸⁴ Egy új utca és a közérdek 1913. 12.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- 51B.E. (1893.): [Benedek Elek]: A kávéházak városa. *Fővárosi Lapok* 19. évf. 8-9. sz. 1.
- BALLA VILMOS (1922): A kávéforrás. Budapest, Légrády Kiadó.
- BURSZKY DÁNIEL (1894): Budapest székes-főváros kávéházai. *Kávésipar Szakközlönye* 7. évf. 153. sz. 1–2
- GERŐ ÖDÖN (1896): Budapest. *Pesti Napló* 47. évf. 95. sz. 20–21
- gé [GERŐ ÖDÖN] (1907): A kávé és a kávéház. *Pesti Napló* 58. évf. 279. sz. 9–10
- GULYÁS PÁL (1978): Magyar írói álnév lexikon. A magyarországi írók álnevei és egyéb jegyei. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- GUNDEL IMRE – HARMATH JUDIT (1982): A vendéglátás emlékei. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- h.ö. [HEGYI ÖDÖN] (1911): Pest legrégebb kávéháza. Bontják a Pillvaxot! *Magyarország* 18. évf. 251. sz. 9.
- MAGYAR ELEK (1920): Pesti históriák. Budapest, Athenaeum Kiadó. 190.
- M. LOVAS KRISZTINA (2017): A márciusi ifjak nemzedékének emlékezete a március 15-i ünnepek tükrében. Március 15-e és április 11-e megünneplése 1849–1898 között (kitekintéssel 1918-ig) ELTE Egyetemi Digitális Információs Tudástár https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/33360/dissz_mullerne_lovas_krisztina_tortenelemtud.pdf?sequence=1&isAllowed=y Letöltve: 2021.12.28.
- PÁNCZÉL LAJOS (1958): A Pilvax regénye. *Képes Magyarország* 5. évf. 3. sz. pp. 4–5.
- SALY NOÉMI (2004): „Ide minden rangú ember és mindkét nem eljöhethet...” *Budapesti Negyed* 12. évf. 4. sz. 39–66
- SELLEI [MIKSA] (1887): Kávéházaink. *Magyarországi Vendéglősök és Kávésok Közlönye* 1. évf. 2. sz. 1.
- SZÁNTÓ FERENC (1911): A „Pilvax” csákány alatt. *Budapest* 35. évf. 257. sz. 5–6
- SZENTES ÉVA – HARGITTAY EMIL (1998): Irodalmi kávéházak Pesten és Budán. Budapest, Universitas Kiadó 1998. 276.
- VÖRÖS KÁROLY (1978): *Pest-Budától Budapestig 1849–1873*. In Spira György – Vörös Károly: Budapest története a márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig. Budapest, Akadémiai Kiadó. 117–524

FELHASZNÁLT SAJTÓFORRÁSOK

- A hajléktalanok.* In: Budai Hírlap 6. (1907) 263. sz. 5.
- A Petőfi-emléktábla.* In: Nemzeti Újság 2. (1900.) 307. sz. 1.
- A Petőfi-emléktábla leleplezése.* In: Kis Újság 14. (1900) 303. sz. 3.
- A «Pilvax»-kávéház.* In: Uj Lap 10. (1911) 264. sz. 3.
- A Pilvax eltűnése.* In: Vendéglősök Lapja 29. (1913) 19. sz. 7.
- A »Pilvax« emléktáblája.* In: Magyar Vendéglős- és Kávés-Ipar 2. (1899) 33. sz. 561
- A Pilvax-kávéház ünnepe.* A Pilvax-kávéház ünnepe. In: Budapesti Hírlap 18. (1898) 75. sz. 7.
- A Pilvax-kávéház ünnepe.* In: Magyarság 1. (1900) 127. sz. 3-4.
- A pincérnő.* In: Budapesti Hírlap 21. (1901) 58. sz. 9.
- A pincérnők.* In: Budapesti Hírlap 21. (1901) 89. sz. 13.
- A régi Pilvax-kávéház márcz. 15-iki ünnepe.* In: Vasárnapi Újság 45. (1898) 12. sz. 201.
- A Szabadságcsarnok ünnepe.* In: Friss Újság 5. (1900) 306. sz. 1.
- A „Talpra Magyar” kávéháza.* In: Vendéglősök Lapja 25. (1909) 12. sz. 8.
- Ahol először szavalták a Talpra magyar-t.* In: Alkotmány 5. (1900) 264. sz. 8.
- Das Café Schowanetz.* In: Kávésipar Szakközlönye 4. (1891) 72. sz. 3.
- Egy új utca és a közérdek.* In: Budapesti Hírlap 33. 1913. 226. sz. 12.
- Emléktábla a Pilvax-kávéházban.* In: Magyar Vendéglős- és Kávés-Ipar 3. (1900) 22. sz. 431–432.
- Emléktábla a Pilvaxban.* In: Pesti Napló 51. (1900) 296. sz. 8.
- Emléktábla a Pilvax-kávéházban.* In: Budapesti Hírlap 20. (1900) 296. sz. 9.
- Emléktábla a Pilvax-kávéházban.* In: Egyetértés 34. (1900) 303. sz. 3.
- Házasság.* In: Budapesti Hírlap 27. (1907) 136. sz. 12.
- Kétféle igazság.* In: Pesti Hírlap 29. (1907) 93. sz. 21.
- Nagy idők tanúja.* In: Budapesti Hírlap 20. (1900) 148. sz. 7.
- Női kiszolgálás a kávéházban.* In: Budapesti Hírlap 29. (1909) 79. sz. 11.
- Offener Dank und Anempfehlung.* In: Kávésipar Szakközlönye 4. (1891) 65. sz. 4.
- Petőfi-emléktábla a Pilvax-kávéház fölött.* In: Pesti Hírlap 22. (1900) 305. sz. 5.
- Petőfi-émlék a Pilvaxban.* In: Budapesti Hírlap 20. (1900) 304. sz. 3.
- A Petőfi-emléktábla.* In: Nemzeti Újság 2. (1900) 307. sz. 1.
- Pinczéreink érdekei.* In: Magyar Vendéglős- és Kávés-Ipar 4. (1901) 8. sz. 118–119.

Schowanetz János. In: Magyar Vendéglős- és Kávés-Ipar 2. (1899) 32. sz. 540–541

Szerencsejáték tíz kávéházban. In: Budapesti Hírlap 27. (1907) 127. szám pp. 1-2.

Vendéglő – kávéház. In: Budapesti Hírlap 20. (1900) 211. sz. 9.